

Toponim hər bir xalqın milli yaddaşı, milli kimliyi ilə bağlı məfhumdur. Bir xalqın qədimliyini, yerli əhali olub-olmadığını müəyyən etmək üçün toponimləri nəzərdən keçirmək kifayətdir. Yeni toponimlər o xalq barədə lazımı informasiya daşıyıcısıdır.

Azərbaycan xalqının tarixi ərazilərində saysız-hesabsız toponimlərimiz var ki, onların bir xeyli hissəsi barədə heç də ürək açıqlığı ilə danışa bilmirik. Təəssüflər olsun ki, Qərbi Azərbaycandakı toponimlərimiz Ermənistan, Cənubi Azərbaycandakı milli toponimlərimiz isə hazırda fars molla rejimi, ondan əvvəl isə Pəhləvilər dövründə təcavüzə məruz qalıb. Ermənistanın Qərbi Azərbaycandakı, erməni separatçılarının vaxtilə işğalda olan ərazilərimizdə toponimlərimizlə bağlı həyata keçirdiyi saxtalaşdırma aktını molla rejimi də Cənubi Azərbaycanda həyata keçirir. Təsəvvür edin ki, həm ermənilər, həm də mollalar bütün vasitələrdən istifadə edib Azərbaycan-türk toponimlərini məhv etmək istəyirlər. Bunların hədəfi, məqsədi eynidir, ikisi də toponimlərimizi dəyişməklə öz "qədimliklərini, yerli əhali olduqlarını" "sübut" etməyə çalışırlar. Onlar özlərini "təsdiq" etmək üçün isə bu ərazilərin gerçək sahibləri olan Azərbaycan türklərinin izlərini silməyə çalışırlar, amma unudurlar ki, iz üstə gedənin özünün izi qalmaz...

Güney Azərbaycan toponimləri ilə bağlı araşdırmalar apararkən qarşımızda çox dəhşətli mənzərə açıldı. Qeyd etdiyimiz kimi, mollalar heç də ermənilərdən geri qalmayıblar.

Cənubi Azərbaycan toponimləri ilə bağlı çox geniş və məzmunlu, həm də gərəkliliyi araşdırma apararıq filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Qalibə Hacıyeva öz tədqiqatında bir sıra mətləblərə aydınlıq gətirib.

Q.Hacıyeva yazır ki, tarixən qədim türk torpaqları olmuş, hazırda isə başqa xalqların müstəmləkəsinə çevrilmiş ərazilərimizdə - xüsusilə Güney Azərbaycanda (İranda), indiki Ermənistan ərazisi olan Qərbi Azərbaycanda, Rusiyada, Gürcüstanda və bir çox başqa bölgələrdə fonetik dəyişikliyə uğramış onomastik vahidlərdə dialektal xüsusiyyət kimi səs in əvəzlənməsi nəticəsində küllü miqdarda yer-yurd və

şəxs adlarımızın da mənası dəyişdirilib. "...Qədim türk toponimiyasının qədim dövrdən müasir dövrümüzdə qədr olan tarixi keçid mərhələlərinə nəzər salsaq, istər Rusiya, istər Avropa, istər də Şərqi ölkələrinin bir çox bölgələrində təhrif edilib dəyişdirilən qədim türk mənşəli toponimlərin üstünlük təşkil etdiyinin şahidi olur. Bu ölkələr sırasında müasir İran ərazisində dəyişdirilib təhrif edilən qədim türk mənşəli coğrafi adlar daha çox üstünlüyə malikdir. Müxtəlif dövrlərə aid bir çox qədim və müasir qaynaqlar rəsmi sənəd kimi fikrimizi təsdiq edir. Hələ Pəhləvi sülaləsinin hakimiyyəti dövründən bugüncədə bir çox türkmənşəli tarixi coğrafi adların dəyişdirilməsinə xüsusi diqqət yetirən İran dövləti müəyyən mənada öz istəyinə nail olsa da, tarixi gerçəklikləri tam şəkildə inkar edə bilməyib. Belə ki, elmi araşdırmalar nəticəsində aşkar edilmiş dil faktlarından aydın olur ki, bugüncədə dəyişdirilmiş coğrafi adların əksəriyyətini tamamilə türk mənşəli adlar təşkil edir. XIX əsrin əvvəllərində Azərbaycan iki hissəyə bölündükdən sonra onun şimal hissəsinin Rusiyaya, cənub hissəsinin isə İranın tərkibinə qatılması tədqiqatçıların bəzilərinə çəşirdirdiyindən, onlar Azərbaycan xalqının etnogenzi haqqında saxta konsepsiyalardan çıxış edərək Şimali Azərbaycanda yaşayan əcdadlarımızı qafqazdilli, Cənubda yaşayanları isə heç bir elmi əsas olmadan irandilli hesab etmişlər. Bununla da indiki Azərbaycan türklərinin təşəkkülü, məskunlaşdığı ərazi, dili, mədəniyyəti haqqında qərəzli fikirlər yürüdülmüş, tarixi həqiqətlər gizlədilmiş, xalqımızın ilkin məskunlaşdığı ərazi, etnik mənsubiyyəti, qədim mədəniyyəti həqiqi elmi tədqiqatlardan kənar qalmışdır. Qaynaqlarda dilimizi və tariximizi təhrif etməyə yönəldilmiş fikirlər Azərbaycanın ərazi baxımından da parçalanmasına, tarixi sənəd olan milli coğrafi adlarımızın dəyişməsinə gətirib çıxarmışdır.

Ermənilərin İrəvanda etdiklərini mollalar Cənubi Azərbaycanda edir - hədəf abidələrdir...

İlk öncə şimala və cənuba bölünmüş Azərbaycan ərazisi istər şimalda, istərsə də cənubda bu günə qədər parçalanmaqda və qədim yeryurd adları dəyişilməkdə davam etdirilməkdədir. XX əsrdən, Pəhləvi sülaləsinin hakimiyyəti dövründən başlayaraq "milli birlik" adlı fars şovinist siyasəti nəticəsində İranda yaşayan bütün qeyri-fars xalqlar və millətlər bütün milli hüquqlardan məhrum edilərək farslaşdırılmağa yönəldilmişdir. Pəhləvi rejimi dövründə bir çox məsələlərlə yanaşı, milli coğrafi adların da dəyişdirilməsi ciddi bir məsələ kimi dövlətin qarşısında dayanırdı. Bu barədə T.Ə.İbrahimov geniş məlumat verərək yazır: "Milli birlik" şüarı və siyasəti ilə vaxtlardan ölkədə feudal pərkəndəliyin aradan qaldırılması və siyasi hakimiyyətin mərkəzləşdirilməsi kimi görüldükdə zəruri bir tədbir sayılırdı. Lakin tezliklə bu siyasət İran xalqlarının milli hüquqlarını inkar edib, onu tam kobud və qəddar şəkildə həyata keçirməyə başladığıda, özünün ən çirkin mahiyyətini açıq və aydın büruzə vermiş oldu. Əlli ildən artıq Pəhləvi hökumətinin siyasi istiqamətini, şovinist dairələrin əsas hədəf və məqsədini təşkil edən "milli birlik" siyasətinin əsl mahiyyətini göstərmək üçün burada o dövrün mürtəce mətbuatından təkə bir jurnalın ilk nömrəsində baş məqalənin qısa məzmununu nümunə kimi veririk! "Bizim tələbimiz və ictimai istəyimiz İranın milli birliyini təkmilləşdirmək və onu qorumaqdan ibarətdir. Milli birliyi təkmilləşdirmək üçün bütün ölkədə fars dili ümumi dil olmalı, libas, əxlaq və s. cəhətdən yerli fərqlər aradan qaldırılmalıdır. Kürd, lor qaşqay, ərəb, türk (azərbaycanlı) və türkmən bir-birindən fərqlənməməlidir. Müxtəlif milli libas geyməyə, müxtəlif dillərdə danışmağa son qoyulmalıdır. İranda dil, adət-ənənə libas və s. cəhətdən milli birlik yaranmayınca İranın müstəqilliyi, onun ərazi bütövlüyü təhlükə qarşısında qalacaqdır. Əgər İranda sakin olan müxtəlif tayfaları vahid şəkildə salmasaq, yeni bütün əhalini tam mənasında iranlaşdırmasaq (farslaşdırmasaq), qarşımızda qaranlıq gələcək dayanır. Çingiz, Teymur dövrləri-

nin yadigarı olan coğrafi adlar fars dilinə çevrilməli, ölkədə bu məqsəddə xidmət edən yeni inzibati ərazi bölgüsü aparılmalıdır. Hökumət idarəsində, qoşun daxilində və məhkəmə dairələrində yad dillərin və yad sözlərin işlədilməsi dövlət tərəfindən qadağan olunmalıdır".

Toponimik tədqiqatlar nəticəsində əldə edilmiş faktlardan aydın olur ki, pəhləvi sülaləsinin həyata keçirdiyi bu şovinist siyasət dil, tarix, mədəniyyət və başqa sahələrdə olduğu kimi Güney Azərbaycanda yaşayan Azərbaycan türklərinin dilində, eləcə də toponimiyasında da öz böyük təsirini göstərmiş və göstərməkdədir.

Toponimik tədqiqatlardan aydın olur ki, Cənubi Azərbaycan ərazisindəki qədim tarixə malik mövcud toponimlərin əksəriyyəti mənşə etibarilə əsasən türk (Azərbaycan) dili ilə bağlıdır. Lakin hazırda Cənubi Azərbaycanda türklərin yaşadığı qədim yaşayış məntəqə, eləcə də müxtəlif obyektlərin adını bildiren toponimlərin çoxu tarixi proseslərin nəticəsi kimi dəyişikliyə uğramış, müəyyən fonetik əvəzlənmə ilə semantic mənası təhrif edilmiş, tərcümə edilərək farslaşdırılmış və ya dil mənsubiyyətinə görə mənası aydın olmayan toponimlərə çevrilmişdir. Zaman keçdikcə bu coğrafi adların bəzisi kütləvi dildən çıxaraq unudulmuşda da bir qismi xalqın yaddaşında qorunub saxlanmışdır. Bu toponimlərin araşdırılması, tərkib komponentlərinin ayrı-ayrılıqda təhlili mənşəcə onların hansı dilə məxsus olduğunu aşkara çıxarmaqla, tarixi inkişaf prosesində uğradığı fonetik variantların da bərpasına imkan yaradır.

Bu baxımdan Cənubi Azərbaycanda dəyişdirilmiş coğrafi adları 3 qrupda təsnif etmək olar:

- 1) fonetik dəyişmə ilə təhrif edilmiş toponimlər;
- 2) qədim toponimin yenisi ilə əvəzlənməsi;
- 3) tərcümə edilərək dəyişdirilmiş toponimlər.

Fonetik dəyişikliyə uğramış toponimlərdə səs əvəzlənməsi nəticəsində semantic mənası da dəyişir. Cənubi Azərbaycanda qeyd alınmış, Günbərf, Girinc // Ciriñc, Bostanabad, Camışabad, Əhmədabad, Dəməşqiyyə, Sariqiyyə, Əxməqiyyə,

Kuhdel, Səbalan, Piyam, Kəlankeş, Dahxarqan və başqa bu kimi coğrafi adlar türk mənşəli Günbəri, Giriş, Bostanava, Camışava, Əkinava, Gümüşqaya, Sariqaya, Axmaqaya, Göydil, Yam, Savalan, Gəlenkeç Tufarqan toponimlərinin təhrif olunmuş formalarıdır.

Hazırda fars dilində Günbərf şəkilində işlənən, əslində isə səsdüşümü nəticəsində bizə gəlib çatan Günbəri toponimi ehtimal ki, vaxtı ilə Günbərq Günbəre və ya Günbəri formalarından birində olmuşdur. Bu toponimin coğrafi mövqeyi və semantic mənası belə bir fikri söyləməyə əsas verir. Gün və müxtəlif anlamlar ifadə edən bərq // bəri // bərə komponentlərindən biri əsasında yaranmış Günbərq // Günbəri // Günbəre toponiminin semantic mənası hər üç formada dilimizdə bir mənada-gün tutan, güneydə olan, günəşli, günəşə doğru olan yer, ümumiyyətlə güney şəkilində açıqlanır. Lakin sözün sonunda səsdüşümü nəticəsində bu toponimin ikinci komponenti farslaşdırılmış Günbərf (bərf fars dilində qar deməkdir) şəklində salınmışdır.

İstər coğrafi mövqeyinə, istərsə də semantic mənasına görə Günbərf toponiminin komponentləri arasında uyğunsuzluq özünü göstərir. Bu isə həmin toponimin ilkin variantının bərpasına imkan yaradır və təsdiq edir ki, bu toponim Günbərf yox, Günbəre // Günbərq // Günbəri şəkilində olmuşdur. Hazırda bu toponimin coğrafi mövqeyinə görə xalq arasında Günəvər şəkilində işlənən faktı onun qədim türkcə olduğunu əsaslandırır. Üskü şəhərinə yaxın mineral bulağın başlanğıcında yerləşən coğrafi mövqeyinə görə Giriş adlanan kəndin adı dəyişdirilib Girinc formasına düşüb. Təbrizin Bağmeşe məhəlləsində Gümüşqaya bulağının adı dəyişdirilib Dəməşqiyyə olub..."

Alimin çox geniş izah və təhlil verdiyi elmi araşdırmadan açıq görsənir ki, Cənubi Azərbaycandakı toponimlərimizin saxtalaşdırılması prosesinə çoxdan başlanılıb. Hesab edirik, əlimizdə olan faktlar imkan verəcək ki, biz gələcəkdə o toponimlərin adlarını yenidən bərpa edək.